

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ МЕДІА ЗА МОВУ НЕНАВИСТІ ТА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ: ТРАНСКОРДОННИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі роль аудіовізуальних медіа, зокрема телебачення, у поширенні інформації в транскордонному аспекті є провідною. Водночас свобода вираження таких медіа підлягає обмеженням не лише за трискладовим тестом, а й згідно з імперативними нормами міжнародного права, надто коли медіа докладають зусиль до розпалювання ворожнечі. Потреба в таких обмеженнях на теренах України актуалізувалася із вчиненням на її території злочину агресії. У цій статті подано загальну характеристику відповідальності аудіовізуальних медіа за неправомірну поведінку та огляд загальних заходів відповідальності цих суб'єктів права, передбачених чинним законодавством України.

Ключові слова: аудіовізуальні медіа, мова ненависті, обмеження прав людини, пропаганда війни, свобода вираження поглядів.

У зв'язку із вчиненням Росією злочину агресії на території України гостро постало питання про забезпечення не лише фізичної безпеки держави, а й її інформаційної безпеки. Як слушно зазначає А. В. Пазюк, одним із засобів забезпечення інформаційної безпеки є обмеження транскордонних потоків інформації, що поширюється з боку держави-агресора [1, с. 867]. Одним з основних таких потоків даних є програми, що транслюються через аудіовізуальні медіа, зокрема телебачення. Важливість саме цього типу засобів масової інформації підкреслюється в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «*Jersild v. Denmark*», у якій було визнано, що саме аудіовізуальні медіа мають набагато швидший та потужніший ефект, оскільки можуть через рухоме зображення передавати такий зміст інформації, який не можуть відтворити друковані ЗМІ [2].

Проте на практиці ми можемо стикнутися з тим, що протягом майже року з початку вчинення агресії не було вжито належних заходів для обмеження впливу російського телебачення на територію України. Єдиною законною підставою обмеження мовлення російських каналів на час написання статті є ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва про забезпечення позову Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення до товариства з обмеженою відповідальністю «Торсат» від 25 березня 2014 р. у справі № 826/3456/14 щодо тимчасового припинення ретрансляції в багатоканальних телемережах іноземних програм «Первый канал. Всемирная

сеть» (ОАО «Первый канал»), «РТР-Планета», «Российский Информационный канал «Россия-24» (ВГТРК «Всероссийская государственная телевизионная и радиовещательная компания»), «НТВ Мир» (ОАО «Телекомпания НТВ») [3]. Цей тимчасовий захід діятиме до вирішення справи по суті і, як доречно коментує А. В. Пазюк, не передбачається прямо в законодавстві, а радше імпліцитно виводиться із загальних положень Кодексу адміністративного судочинства України [1, с. 869]. Водночас існує низка норм міжнародного та національного права України, які дозволяють законно заборонити та обмежити ретрансляцію російських телепередач, що відображають мову ненависті та пропаганду війни.

Міжнародне право прямо забороняє низку видів реалізації права на свободу вираження поглядів. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права у ст. 20 встановлює кілька видів забороненого контенту:

1) пропаганда війни;

2) виступи на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства [4].

Європейська конвенція з прав людини у ч. 2 ст. 10 встановлює чіткі критерії обмеження права на свободу вираження поглядів. Так, вони мають бути:

1) встановлені законом;

2) є необхідними в демократичному суспільстві;

3) в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки,

для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [5].

Водночас, як впливає з практики Європейського суду з прав людини, мова ненависті не підпадає під захист Конвенції на підставі застосування ст. 17. У справі «*Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*», де заявники були засуджені за розповсюдження буклетів з планами після приходу до влади «розібратися з усіма суринамцями, турками та іншими запрошеними працівниками, які не потрібні в Нідерландах», Комісія зазначила, що метою цієї статті є застереження від того, аби тоталітарні групи не могли використати Конвенцію у своїх цілях задля знищення за допомогою прав, гарантованих Конвенцією, самої суті таких прав [6].

Ст. 4 Європейської конвенції про транскордонне телебачення передбачає, що Сторони забезпечують свободу самовираження й інформації відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, гарантують свободу прийому й не обмежують ретрансляцію на своїх територіях програмних послуг, які відповідають умовам цієї Конвенції [7]. Такі умови додатково висвітлюються у ст. 7 аналізованого документа, за яким усі елементи програмних послуг у тому, що стосується їхнього представлення та змісту, повинні поважати гідність людини та основні права інших людей та не повинні бути непристойними, містити порнографію чи неправомірно пропагувати насильство або ж спонукати до расової ненависті [7].

З огляду на викладене вище, міжнародно-правові норми достатньо чітко встановлюють категорію забороненого до трансляції аудіовізуального контенту. Утім, міжнародно-правові акти не обмежуються встановленням вимог щодо змісту вираження, а містять низку механізмів заборони мовлення аудіовізуальних медіа, що транслюють заборонену інформацію. Усі ці механізми є доступними для застосування в Україні, адже Україна є стороною, яка ратифікувала згадані міжнародні договори.

Ключовими в цьому контексті є положення ст. 15 Європейської конвенції з прав людини. Згідно з її положеннями, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи

не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Кожна держава при цьому зобов'язана поінформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття, а також про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою [5]. При цьому права, передбачені ст. 10 (право на свободу вираження поглядів) та 6 (право на справедливий судовий розгляд), не належать до переліку прав, від яких неможливо відступити [5]. Це означає, що в разі, якби Україна зробила вказану нотифікацію, конкретизувавши межі відступу, то її органи державної влади мали б суттєву дискрецію в забороні мовлення російських мовників, що загалом відповідало би і нормам Міжнародного пакту.

Утім, Європейська конвенція про транскордонне телебачення теж містить якісні механізми обмеження права на свободу вираження, оскільки російські телемовники підпадають під юрисдикцію України за положеннями п. а, б ч. 4 ст. 5 документа [7], бо використовують частотний ресурс, наданий Україною, та німецькі і французькі супутники «Eutelsat» та «Hot Bird» (обидві країни є стороною конвенції). З іншого боку, механізм є колізійним для застосування в конкретній ситуації агресії, оскільки Росія не є стороною конвенції, але може слугувати гарним прикладом для інших держав.

За положеннями ст. 24 цієї конвенції, при виявленні порушення Сторона, що його виявила, має повідомити про нього Стороні, що здійснює трансляцію, і вирішити конфлікт через співробітництво, дружнє врегулювання чи арбітраж. Водночас, якщо порушення має очевидний, серйозний і тяжкий характер, а також призводить до виникнення складних громадських проблем і зачіпає, поміж інших, згадані положення ст. 7, триває протягом двох тижнів після повідомлення про нього, то Сторона, яка здійснює прийом, може тимчасово припинити ретрансляцію програмної послуги, яка порушує конвенцію [7].

Національна рада з питань телебачення і радіомовлення своєрідно використала цей механізм. У низці своїх рішень, прикладом яких може слугувати рішення № 830 від 04.09.2014 [8], вона визнавала зміст іноземної програми таким, що не відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення та чинному законодавству України, а саме згаданій ст. 7 конвенції.

Водночас найбільш дієвим і таким, що відповідає критерію передбаченості законом за трискладовим тестом, є механізм, передбачений

Законом України «Про телебачення і радіомовлення». За ч. 1 ст. 70 цього закону, Національна рада здійснює контроль за дотриманням та забезпечує виконання вимог законодавства України у сфері телебачення і радіомовлення [9]. Саме Національна рада як орган уповноважена за ст. 72 вказаного закону застосовувати санкції в цій сфері, причому існує вичерпний перелік таких санкцій: оголошення попередження, стягнення штрафу та подання до суду справи про анулювання ліцензії на мовлення. Останній захід є крайнім і застосовується лише в разі, якщо порушення не були усунені після попередження та стягнення штрафу [9]. Власне, саме останній шлях застосовується зараз, однак розгляд цього питання в суді першої інстанції затягнувся надмірно. Крім того, як впливає з рішень Національної ради, не було застосовано попередніх санкцій у вигляді трьох попереджень (чи хоча б одного) та штрафу, на порушення ч. 8 ст. 72 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» [9], що своєю чергою ставить під сумнів законність судового процесу загалом з точки зору дотримання стандартів верховенства права.

Національна рада також дещо вийшла за межі власних повноважень у своєму рішенні № 297 від 17.07.2014 «Про розгляд питання щодо розповсюдження на території України російських програм “Россия 1”, “НТВ”, “ТНТ”, “Петербург 5”, “Звезда”, “Рен ТВ”», за яким було встановлено, що до провайдерів програмної послуги, які незаконно ретранслюють російські програми «Россия 1», «НТВ», «ТНТ», «Петербург 5», «Звезда», «Рен ТВ», буде застосована санкція анулювання ліцензії в судовому порядку [10]. Крім того, навіть до тексту цього рішення не було додано низки програм, контент яких є шкідливим і трансляцію якого Національна рада намагалася заборонити в судовому порядку.

Разом з тим злочин агресії, здійснюваний на території України, породив природну потребу захисту держави всіма способами. Одним з таких способів, безумовно, можемо вважати санкції. 14 серпня 2014 р. було прийнято Закон України «Про санкції», який містить низку актуальних для цієї теми положень. Так, ч. 2 ст. 1 Закону дозволяє застосування санкцій з боку України по відношенню до іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка перебуває під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства. Підставою для їх застосування, з-поміж іншого, є дії іноземної юридичної особи, інших

суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод [11]. З наведених вище в цьому дослідженні тез прямо впливає наявність відповідних підстав стосовно застосування санкцій щодо російських телеканалів, які транслюють пропаганду війни та мову ненависті.

Ст. 4 вказаного закону передбачає, з-поміж інших, такі види санкцій:

- 1) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності;
- 2) заборона користування радіочастотним ресурсом України;
- 3) обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування [11].

Пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України. Рішення про застосування трьох актуальних для сфери санкцій, згідно з положеннями ч. 3 ст. 5 Закону України «Про санкції», приймається Радою національної безпеки та оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту видання указу Президента України і є обов'язковим до виконання. Крім того, такі рішення мають містити строк їх застосування, крім випадків застосування санкцій, що призводять до припинення прав, та інших санкцій, які за змістом не можуть застосовуватися тимчасово [11].

Як бачимо, українське законодавство містить низку законних шляхів обмеження мовлення російських трансляторів пропаганди війни та мови ненависті. При належному їх застосуванні ще на стадії зародження сепаратистських поглядів в окремих регіонах України можна було б запобігти злочину агресії. Разом з тим тривала недосконалість державної політики у сфері інформаційної безпеки не дає змоги забезпечити цей аспект оборони держави, що є наріжним

у нинішньому гібридному типі конфлікту. Надзвичайно необхідною є термінова зміна підходів у цій галузі і якнайшвидше застосування всіх

законних засобів обмеження впливу аудіовізуальних медіа, що відповідатимуть трискладовому тесту обмеження прав людини.

Список літератури

1. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. – К. : К.І.С., 2014. – 1016 с.
2. Jersild v. Denmark. No. 15890/89.
3. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва про забезпечення позову у справі № 826/3456/14 від 23 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37822378>. – Назва з екрана.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. – Назва з екрана.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.
6. Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands. Nos. 8348/78 and 8406/78.
7. Європейська конвенція про трансграничне телебачення зі змінами, внесеними Протоколом від 9 вересня 1998 року, ратифікована з заявою та застереженням Законом № 687-VI від 17.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_444. – Назва з екрана.
8. Щодо відповідності змісту іноземної програми «Історія» (ВДТРК) вимогам Європейської конвенції про трансграничне телебачення : Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 830 від 4 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nrada.gov.ua/rishennya/21711/21960/23256.html>. – Назва з екрана.
9. Про телебачення та радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>. – Назва з екрана.
10. Про розгляд питання щодо розповсюдження на території України російських програм «Россия 1», «НТВ», «ТНТ», «Петербург 5», «Звезда», «Рен ТВ» : Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 298 від 17 липня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Risrennia2014/17_07.rar. – Назва з екрана.
11. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2018. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>. – Назва з екрана.

M. Dvorovyĭ

THE RESPONSIBILITY OF AUDIOVISUAL MEDIA FOR HATE SPEECH AND PROPAGANDA OF WAR: TRANSFRONTIER ASPECT

Audiovisual media, namely the television, plays the main role in transfrontier flow of information. However, freedom of expression of such media is restricted not only in accordance with the three-part test, but also by imperative norms of international law, which prohibit hate speech and propaganda of war. The need for such restrictions arose in Ukraine with the commitment of the crime of aggression on its territory. In this article the author generally characterizes the responsibility of media for illegal conduct and overviews general measures of their responsibility, prescribed by Ukrainian legislation.

Keywords: audiovisual media, freedom of expression, hate speech, human rights restrictions, propaganda of war.

Матеріал надійшов 18.02.2015